

Л.П. КРИЧУН

Т.А. ОГАРЄНКО

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА

СЛОВОТВІР. МОРФЕМІКА

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

КРОПИВНИЦЬКИЙ

2022

Рекомендовано до друку методичною радою ЦДПУ ім. В. Винниченка

(протокол № 1 від 18 листопада 2020 р.)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Ліштаба Т. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

Демешко І. М., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, декан факультету філології та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Посібник містить матеріали з курсу сучасної української літературної мови (розділи Словотвір і Морфеміка), призначений для роботи на практичних заняттях, домашньої та самостійної роботи. У навчально-методичному комплексі представлено короткі теоретичні відомості із зазначеної частини навчальної дисципліни (у вигляді узагальнювальних таблиць), плани практичних і контрольних занять, домашні вправи й завдання для виконання в аудиторії.

Матеріал розміщено з урахуванням того, що інших зошитів (наприклад, для домашніх/контрольних робіт) студент не буде вести.

Цей навчальний посібник суттєво зекономить час студента на виконання різних видів практичних робіт, але дасть змогу викладачеві сформувавши необхідні професійні компетенції.

Рекомендовано для студентів-філологів денної та заочної форм навчання.

Кричун Л. П., Огаренко Т. А. Сучасна українська літературна мова. Словотвір. Морфеміка Практичні завдання. Кропивницький, 2022. 67 с.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА. (СЛОВОТВІР.МОРФЕМІКА)»

МОДУЛЬ I. Словотвір. Морфеміка (заліковий)

Змістовий модуль 1. Словотвір

Тема 1. Словотвір як лінгвістична дисципліна, предметом аналізу якої є способи творення похідних лексичних одиниць і загальні принципи їх мотивації. Зв'язок словотвору з морфологією, лексикологією, синтаксисом.

Поняття про основу слова. Типи основ: непохідна (коренева) й похідна; зв'язана основа. Поняття про твірну основу. Продуктивні й непродуктивні словотворчі афікси (префікси, суфікси).

Словотворчий тип як основна одиниця словотвірної системи.

Словотвірна модель.

Словотвір як джерело збагачення лексичного складу мови. Принципи словотвірного аналізу слова.

Тема 2. Основні способи творення слів у сучасній українській літературній мові.

Морфологічне творення слів: афіксальні способи – суфіксальний, нульова суфіксація (безафіксний), префіксальний, суфіксально-префіксальний; основоскладання.

Утворення скорочених і складноскорочених слів (абревіатур).

Морфологічно-синтаксичне творення слів: субстантивація, ад'єктивація, адвербіалізація та ін.

Лексико-синтаксичний і лексико-семантичний способи творення слів.

Синхронічна класифікація способів словотворення.

Тема 3. Творення іменників. Іменники, утворені від дієслів, прикметників та інших частин мови. Іменники, утворені морфологічним способом. Суфіксальні утворення. Префіксальні утворення. Префіксально-суфіксальні утворення. Безафіксні, складні і складноскорочені іменники. Ступінь продуктивності окремих способів творення іменників. Багатозначність словотворчих іменникових афіксів.

Тема 4. Творення прикметників. Способи творення прикметників. Суфікси якісних прикметників, за допомогою яких творяться прикметники: а) від інших прикметників; б) від іменників; в) від дієслів. Творення якісних прикметників із значенням суб'єктивної оцінки. Суфікси відносних прикметників. Суфікси мішаного типу. Творення прикметників за допомогою префіксів. Суфіксально-префіксальне творення прикметників. Утворення прикметникових форм від географічних назв. Продуктивні і непродуктивні суфікси та префікси прикметників. Прикметники, утворені складанням основ; їх правопис. Наголос при словозміні і словотворенні прикметників. Перехід прикметників в іменники (субстантивація).

Тема 5. Творення числівників і займенників. Суфіксальний словотвір числівників. Творення складних числівників. Суфіксальний словотвір займенників. Префіксальне словотворення займенників. Перехід інших повнозначних частин мови у числівники та займенники.

Тема 6. Творення прислівників. Прислівники, утворені від прикметників, іменників, числівників, займенників, дієслів. Перехід у прислівники інших частин мови (адвербіалізація). Складні прислівники, утворені сполученням слів різних частин мови. Здрібніло-пестливі форми прислівників. Перехід прислівників у інші частини мови (у прийменники, сполучники, частки).

Тема 7. Творення дієслів від основ іменників та інших частин мови. Система дієслівних префіксів і суфіксів, їх правопис. Внутрішньодієслівний словотвір.

Тема 8. Творення службових частин мови. Явища препозитивації, кон'юнктивациї, артикуляції та інтер'єктивації в сучасній українській літературній мові.

Змістовий модуль 2. Морфеміка

Тема 1. Морфеміка як розділ мовознавчої науки. Морфологічна будова слів. Слово і морфема. Типи морфем. Роль кореневих і афіксальних морфем у формуванні структури слова. Типи афіксальних морфем.

Тема 2. Морфемний аналіз слова. Зміни в морфемній структурі слів у процесі розвитку української мови: опрощення, перерозклад, ускладнення.

У результаті вивчення курсу студент повинен володіти такими програмними компетентностями:

Інтегральні компетентності:

1. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі й практичні проблеми в галузі середньої освіти, що передбачає застосування теорій та методів освітніх наук і характеризується комплексністю й невизначеністю педагогічних умов організації навчально-виховного процесу в основній (базовій) середній школі.

2. Формування україномовного фахівця як свідомої мовної особистості з чітким і правильним розумінням ролі державної мови.

3. Розвиток творчого й наукового мислення студентів.

4. Здатність вільно володіти українською мовою, адекватно використовувати мовні ресурси, демонструвати сформовану мовну й мовленнєву компетенції в процесі фахової та міжособистісної комунікації, володіти різними засобами мовної поведінки в різних комунікативних контекстах.

Загальні компетентності:

1. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

2. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

3. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

4. Здатність працювати в команді.

5. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

6. Здатність застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях.

7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

8. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

9. Володіння культурою мислення, що виявляється в здатності сприймати й узагальнювати інформацію відповідно до представлених цілей підготовки фахівця під час вивчення дисципліни.

10. Готовність до кооперації з колегами під час роботи, направленої на досягнення мети навчання (роботи).

11. Прагнення до саморозвитку, постійного підвищення кваліфікації та майстерності.

12. Розуміння соціальної важливості своєї професії і курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» у формуванні фахових складників.

Предметні (спеціальні фахові) компетентності:

1. Правильне використання різних мовних засобів відповідно до комунікативних намірів; уміння влучно висловлювати думки для успішного розв'язання проблем і завдань у професійній діяльності.

2. Формування термінологічного мовленнєво-комунікативного фахового апарату.

3. Сприймання, відтворення, редагування текстів різних стилів.

4. Уміння послуговуватися лексикографічними джерелами (словниками) та іншою допоміжною довідковою літературою, необхідною для самостійного вдосконалення мовної культури.

5. Здатність використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття й породження зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і писемній формах, володіти методикою розвитку зв'язного мовлення студентів у процесі фахового говоріння.

6. Здатність використовувати досягнення сучасної науки в галузі теорії та практики української мови.

7. Здатність вільно володіти українською мовою, адекватно використовувати мовні ресурси, демонструвати сформовану мовну й мовленнєву компетенції в процесі фахової і міжособистісної комунікації, володіти різними засобами мовної поведінки в різних комунікативних контекстах.

8. Здатність використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття й породження зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і письмовій формах, володіти методикою розвитку зв'язного мовлення.

9. Здатність інтерпретувати й зіставляти мовні явища, використовувати різні методи й методики їхнього аналізу.

10. Здатність власною державницькою позицією, особистою мовною культурою, ерудицією, повагою й любов'ю до української мови виховувати національно свідомих громадян України.

Графік роботи

Модуль І. Словотвір

ПЗ 1 – Словотвір

ПЗ 2 – Способи словотворення

ПЗ 3-4 – Словотвір І, ПРК

ПЗ 5 – Словотвір З, ЧСЛ

ПЗ 6 – Словотвір ПРСЛ

ПЗ 7 – Словотвір Д, дієслівних форм

ПЗ 8 – Тренувальні вправи

СР 1 – Словотвір: здати зошити з виконаним завданням на практичному занятті №8

ПЗ 9 – Колоквіум

ПЗ 10 – Контрольна робота

Модуль ІІ. Морфеміка

ПЗ 11 – Морфеміка

ПЗ 12 – Морфемний аналіз (лабораторна)

ПЗ 13 – Тренувальні вправи

ПЗ 14-15 – Колоквіум + семінар-огляд

СР 2 – Морфеміка: здати зошити з виконаним завданням на практичному занятті №15

ПЗ 16 – Контрольна робота

ПЗ 17 – Підсумкове заняття

Оцінювання роботи студента

Вид роботи	Модуль І	Модуль ІІ	Усього
Самостійна робота	15	15	30
Колоквіум	15	15	30
Контрольна робота	20	20	40
Разом			100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проєкту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І
СЛОВОТВІР
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Тема: СЛОВОТВІР

Студент повинен знати: визначення всіх словотвірних понять (словотвір, твірне слово, твірна основа, словотворчий суфікс, префікс, інтерфікс, суфіксоїди і префіксоїди, словотвірний тип, словотвірну модель, словотвірне гніздо), схему словотвірного аналізу.

Студент повинен уміти: встановлювати зв'язок між дериватологією та іншими розділами лінгвістики, визначати словотворчо похідні і словотворчо непохідні слова, добирати до похідних слів твірні, визначати твірну основу і словотворчі засоби, встановлювати словотвірний тип і словотвірну модель.

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Словотвір як галузь мовознавства. Зв'язок словотвору з морфологією, лексикологією, синтаксисом.
2. Словотвірний аналіз слова. Поняття про твірну основу. Словотвірне гніздо.
3. Словотворчі засоби української мови: суфікси, префікси, інтерфікси, афіксоїди (суфіксоїди, префіксоїди).
4. Словотвірний тип. Поняття словотворчої регулярності та словотворчої продуктивності. Словотвірна модель.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

5. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / [за ред. І. К. Білодіда]. – К., 1969. – С. 18–23.
6. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1 / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – С. 190–194.
7. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1 / [за ред. Л. А. Булаховського]. – К., 1961. – С. 291–293, 344–348.
8. Словотвір сучасної української літературної мови. – К., 1979. – С. 26–38 (скласти анотацію).

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Клименко Н. Ф. Словотвірна морфеміка сучасної української мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська. – К., 1998 (скласти анотацію).

Додаткові завдання:

1. Підготувати повідомлення «Статус конфікса в системі української мови», «Уніфікси в українській мові» - 2 студенти (3 бали кожне повідомлення).

2. Опрацювати електронний ресурс:

<http://subject.com.ua/ukrmova/derivation/> Український словотвір. Словник-довідник. Виписати 5-7 нових термінів, пов'язаних зі словотвором.

СЛОВОТВІРНИЙ АНАЛІЗ (СА)

1. Визначити частину мови.
2. Записати похідне слово в початковій формі.
3. Дібрати твірне слово або слова (якщо похідне слово складне).
4. Визначити твірну основу (із зазначенням морфонологічних змін).
5. Позначити словотворчий афікс /афікси.
6. Установити спосіб словотворення (СС).

Зразок розгорнутого запису словотвірного аналізу

□ π

високо (прислівник) ←

- 1) тв. сл. високий;
- 2) тв. осн. висок-; π
- 3) деривац. засіб – суф. -о;
- 4) спосіб словотворення (СС) – суфіксальний.

Зразок скороченого запису словотвірного аналізу

□ π

прочитаний (дієприкметник) ←

□

тв. сл. прочитати (дієслово), СС –суфіксальний.

□ π □

Блідо-рожевий (прикметник) ←

тв. слова блідий, рожевий, СС чисте складання.

Швидкоп(линний)

(прикметник) ←

□

тв. словосполучення швидко плинний, СС зрощення.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Домашня робота

Вправа 1. Розподіліть слова в реченні на похідні і непохідні. Виконайте словотвірний аналіз підкреслених слів.

Париж триста п'ятдесят років тому уже був велетенським містом. Він, як відомо, виник на стародавньому острові Сіте, що має форму колиски. Піщаний берег цього острова був його першим валом, а Сена – першим ровом. Багато століть Париж існував як острів з двома мостами: одним – на півночі, другим – на півдні.

Вже до п'ятнадцятого століття могутнє місто розірвало на собі один по одному чотири пояси огорож – так на дитині рветься торішній одяг, з якого вона виросла. Відтоді Париж зазнав ще багатьох змін, хоча ще у п'ятнадцятому столітті ще був поділений на три міста, цілком відмінних і відокремлених одне від одного, кожне із своїм власним обличчям, своїми особливостями, звичаями.

Вправа 2. Яка з поданих у дужках основ є твірною для кожного слова? Позначте основу, надпишіть, яка вона: подільна чи неподільна.

Радісний (радість, радіти), лісник (ліс, лісний), глибоко (глибокий, глибина), підводний (під водою, водний), вірність (віра, вірний), розбіг (біг, розбігатися), перехід (хід, переходити), вчитаний (вчитати, читаний), перепустка (пустити, перепустити), подарунок (дар, подарувати), перегородка (город, перегородити), нарукавник (нарукавний, рукав), заслужити (заслуга, слуга, служити).

Аудиторна робота

Вправа 1. Утворіть словотвірні гнізда.

1. Забава, забавний, забавно, забавонька, забавненький, забавити, забавитися, забавка, забавляти.
2. Мороз, морозяний, морозенко, морозко, морозище, морозиво, морозовина, морозити, зморозитися, заморожений.

Вправа 2. Виконайте СА слів (на вибір).

Пір'їстий поплавець моєї вудки погойдувався неподалік від смарагдових вербових кіс, які то пірнали в дрібне ряботиння хвильок, то злітали їхніми полохливими жмурами. Протилежний недалекий берег темнів нерівною стіною осоки й очерету, над якими в'юнились ластівки. Раз і вдруге з-поміж розвихреної на вітрі осоки випливала дика качка, виводок дрібних каченяток шнурочком тягнувся за качкою, та вмить вона повертала назад у захисні прибережні зарості, й виводок дрібних каченяток, навіть не встигнувши до кінця вишнуркуватись на чисте плесо, прожогом шугав за обережливою качкою-матір'ю (За Є. Гуцалом).

Вправа 3. У кожному із запропонованих рядів знайдіть зайве слово з погляду словотвору. Відповідь аргументуйте.

- Ударник (людина), відмінник, грішник;
- Вимірник, випарник, програмувальник, хлібник;
- Макетування, боронування, стикування, говоріння;
- Підфарник, прикордонник, зварник, нарукавник.

ДЛЯ НОТАТОК

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Тема: СПОСОБИ СЛОВОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Студент повинен знати: діахронічну і синхронічну класифікацію способів словотворення, різновиди афіксальних і безафіксальних способів творення слів.

Студент повинен уміти: робити словотвірний аналіз слів, добирати приклади до кожного із способів словотворення.

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Поняття способу словотворення. Способи словотворення в плані синхронії і діахронії.
2. Діахронічна класифікація способів словотворення:
 - а) Морфологічне словотворення:
 - б) Морфологічно-синтаксичне словотворення (субстантивізація, ад'єктивізація, адвербіалізація та ін.).
 - в) Лексико-синтаксичний спосіб словотворення.
 - г) Лексико-семантичний спосіб творення нових слів.
3. Синхронічна класифікація способів словотворення.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Горпинич В. О. Будова слова і словотвір / В. О. Горпинич. – К., 1978. – С. 80–93.
2. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1 / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – С. 194–200.
3. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование / Е. А. Земская. – М., 1973. – С. 5.
4. Словотвір сучасної української літературної мови. – К., 1980.
5. Соколова С. О. Семантичний аспект словотвірної мотивації / С. О. Соколова // Мовознавство. – 2000. – № 2–3. – С. 33–41.
6. Соколова С. О. Словотвірна мотивація в колі суміжних явищ / С. О. Соколова // Мовознавство. – 2004. – № 1. – С. 62–69.

Додаткове завдання:

1. Опрацюйте електронний ресурс:

<http://subject.com.ua/ukrmova/derivation/> Український словотвір. Словник-довідник. Випишіть значення термінів: акронім, апелятивізація, афікс активний, циркумфікс, юкстапозит, аббревіатура (типи аббревіатур), гібридне слово, інтерфікс, спосіб творення універсальний.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Домашня робота

!!! Вивчити напам'ять таблиці «Діахронічна і синхронічна класифікації способів словотворення»

Вправа 1. Випишіть усі похідні слова, виконайте словотвірний аналіз похідних слів (спосіб словотворення визначати за синхронічною класифікацією) – 3 слова – повний запис, інші – скорочений.

Людина як істота розумна покликана до філософських роздумів, пошуків. Однак щоденні життєві клопоти або лінивість й байдужість спричиняються до того, що не всі люди знаходять час, щоб ставити собі найістотніші питання про людське буття у світі, далеко не всі люди використовують у властивому напрямі свій потенціал розуму (М. Шевченків).

Вправа 2. Випишіть зі шкільних підручників матеріал про способи словотворення, які вивчаються у шкільній програмі (зазначте вихідні дані підручника).

Аудиторна робота

Вправа 1. При визначенні способу творення поданих слів учні дають різні відповіді. Яку з них Ви оберете і чому?

Довіра, присвята (безафіксний, префіксальний), витримка, вибірка (суфіксальний, префіксально-суфіксальний), превеликий, пречудовий (префіксальний, префіксально-суфіксальний), чорноземний, чорнослів ний (суфіксальний, складання основ).

Вправа 2. Доберіть 6-8 неологізмів, пов'язаних з транспортом (побутом, навчанням), виконайте їх словотвірний аналіз, зробіть висновок.

Вправа 3. Напишіть твір-мініатюру на одну із запропонованих тем: "Життя іде і все без коректур" (Ліна Костенко), " Як пощастило дівчині в сімнадцять" (Ліна Костенко), "Легко любити Україну до глибини своєї душі, спробуйте любити її до глибини власної кишені (Євген Чикаленко).

Використайте 5 похідних слів-оказіоналізмів і виконайте їх словотвірний аналіз (у скороченому записі).

ДЛЯ НОТАТОК

СПОСОБИ СЛОВОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ
(діахронічна класифікація)

Морфологічні способи	Приклади	Неморфологічні способи	Приклади
Префіксальний	Прадід ← дід; надвисокий ← високий; ніяк ← як; дехто ← хто	Лексико-синтаксичний – утворення слів на базі колишніх словосполучень	Одинадцять ← один на десяте
Суфіксальний	Перенесений ← перенести; метнути ← метати; який-небудь ← який	Лексико-семантичний – переосмислення значення слова	Пан – багач і пан – нейтральне звертання до особи чоловічої статі
Префіксально-суфіксальний	Перелісок ← ліс; міжряддя ← ряд; обочина ← бік	Морфолого-синтаксичний – перехід слова з однієї частини мови в іншу	Набережна – первинно прикметник та іменник;
Безафіксний (безсуфіксний, безсуфіксальний)	Перехід ← переходити; блакить ← блакитний;		
Словоскладання/основоскладання	Зореліт ← зоря, літати; вельмишановний ← вельми, шановний		
Абревіація	ВНЗ ← вищий навчальний заклад		

СПОСОБИ СЛОВОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ
(синхронічна класифікація)

Афіксальні способи	Приклади	Безафіксальні способи	Приклади
Префіксальний	пагорб ← горб	Чисте складання	плащ-накидка ← плащ, накидка
Суфіксальний	наставати ← настати	Зрощення	давноминулий ← давно, минулий
Префіксально-суфіксальний	стиха ← тихий	Абревіація	КДПУ ← Кіровоградський державний педагогічний університет
Нульова суфіксація	зріз ← зрізати	Усічення твірної основи за абrevіатурним способом	спец ← спеціаліст
Складносуфіксальний	одноповерховий ← один поверх	Конверсія:	приїжджі – первинно прикметник, який перейшов у розряд іменників; Смажена риба і смажена на олії риба; Наляканий вовком і вити вовком ; Цілий (=увесь) день; Бачити край села і край села росте тополя;
Префіксація у сполученні з нульовою суфіксацією	паморозь ← мороз		
Складання у сполученні з нульовою суфіксацією	водогін ← вода, гнати		

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3-4

Тема: СЛОВОТВІР ІМЕННИКІВ ТА ПРИКМЕТНИКІВ

Студент повинен знати: структурні особливості іменникових твірних основ, різновиди морфологічного словотворення іменників, шляхи і способи утворення складних та складноскорочених субстантивів; продуктивні способи творення прикметників, особливості прикметникового формотворення, явище ад'ективації, шляхи і способи утворення складних прикметників.

Студент повинен уміти: робити словотвірний аналіз іменників, добирати приклади до кожного із способів іменникового словотворення; утворювати різними способами прикметники та їх форми, установлювати семантику словотворчого засобу прикметника, виконувати словотвірний аналіз прикметників.

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

Творення іменників

1. Суфіксальний словотвір іменників:
 - утворення іменників-назв осіб;
 - творення абстрактних іменників.
2. Префіксальне словотворення іменників.
3. Префіксально-суфіксальний спосіб творення іменників.
4. Іменники, утворені шляхом нульової суфіксації.
5. Творення складних іменників.
6. Творення складноскорочених іменників (аббревіатур).

Творення прикметників

1. Суфіксальний словотвір прикметників.
2. Префіксальне словотворення прикметників.
3. Префіксально-суфіксальний спосіб творення прикметників.
4. Творення складних прикметників.
5. Явище ад'ективації в системі словотворення прикметників.
6. Формотворення прикметників.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Горпинич В. О. Будова слова і словотвір / В. О. Горпинич. – К., 1978. – С. 80–93.
2. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1 / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – С. 194–200.
3. Словотвір сучасної української літературної мови. – К., 1980.
4. Шульгач В. П. До проблеми творення відтопонімних прикметників в українській мові / В. П. Шульгач // Мовознавство. – 2000. – № 2–3. – С. 24–33 (скласти тези).
5. Самійленко С. П. З історичних коментарів до української мови. Прикметник / С. П. Самійленко // Українська мова та література в школі. – 1953. – № 3.

Додаткове завдання на заняття №3: підготуйте повідомлення на одну з тем (одна тема для одного студента - 3-и бали):

1. Квалітативні іменникові суфікси в казках про тварин.
2. Стилiстичні функції іменникових зменшено-пестливих суфіксів у фантастично-героїчних казках.
3. Способи словотворення оказіоналізмів сучасної української поезії.

Додаткове завдання на заняття №4: підготуйте повідомлення з теми «Правопис складних прикметників» (див. Український правопис) – 1 студент (додатково 3 бали).

Аудиторна робота

Вправа 1. Утворіть від запропонованих слів іменники-назви осіб чоловічої і жіночої статі. Позначте словотворчі суфікси.

Харків, Полтава, Болгарія, Поділля, Париж, Нью-Йорк, Польща, Грузія, Угорщина, Америка, Тбілісі, Дніпро, Словаччина, Одеса, Кропивницький, Луцьк.

Вправа 2. Від поданих слів утворіть присвійні прикметники, позначте словотворчі афікси. Зробіть висновок про продуктивні способи творення таких ад'єктивів.

Брат, Сергій, водій, сестра, Галя, Надія, мати, Ольга, Лука, свекруха, миша, віл, ведмідь, соловей, ворона, отець, змій, орел, заєць.

Вправа 3. Від поданих іменників утворіть збірні, виділіть суфікси збірності, зробіть висновок

Студент - _____, староста - _____,
квасоля - _____, діти - _____,
вишня _____, професор _____,
маля - _____, комаха - _____, камінь - _____.

Вправа 4. Утворіть від запропонованих слів похідні іменники префіксальним способом.
Ліс, автор, теза, гармонія, обкладинка, мода, евакуація, хірургія, чемпіон.

Вправа 5. Утворіть від запропонованих слів іменники, поясніть спосіб їхнього словотворення.
Виходити, садити, носити, записати, заборонити, зав'язатися, боліти, кликати, блакитний, зелений.

Вправа 6. Установіть спосіб творення запропонованих складних прикметників.

Малонаселений _____
самодіяльний _____
всесильний _____
гіркувато-солодкий _____
україно-німецько-англійський _____
двоповерховий _____
одномовний _____
сліпоглухонімий _____

Вправа 7. Випишіть із запропонованих речень усі похідні прикметники і виконайте їх словотвірний аналіз

Барвінок зі своїм вічнозеленим листом і небесно-голубими квітами, схожими на зірки, оспіваний у піснях нашого народу й у віршах багатьох поетів. В око впадало все: різьблений шпиль, шпичастий дах, башточка на розі будинку, кам'яна піраміда одинадцятого століття, шиферний обеліск п'ятнадцятого століття, кругла й гола вежа замку, чотирикутна узорчаста дзвіниця храму – і велике й мале, і масивне й легке.

Вправа 8. Утворіть відтопонімні прикметники:

Кропивницький _____

Кривий Ріг _____

Нью-Йорк _____

Дніпро _____

Біла Церква _____

Гаага _____

Запоріжжя _____

Кременчук _____

Черкаси _____

Знам'янка _____

Золотоноша _____

Мекка _____

Вправа 9. Проаналізуйте особливості творення прикметників за допомогою суфіксів –ов, -ев (-ев).

ДЛЯ НОТАТОК

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Тема: ТВОРЕННЯ ЧИСЛІВНИКІВ І ЗАЙМЕННИКІВ

Студент повинен знати: способи творення числівників та займенників, явище прономіналізації, шляхи і способи утворення складних числівників і займенників.

Студент повинен уміти: утворювати різними способами числівники та займенники, виконувати словотвірний аналіз числівників і займенників, розрізняти займенники і числівники та співзвучні з ними інші повнозначні слова.

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Творення числівників:

а) порядкових;

б) кількісних:

- діахронічний підхід до творення числівників; суфіксальний словотвір у синхронічній класифікації;

- творення складних числівників.

2. Творення займенників:

а) суфіксальний словотвір займенників.

б) префіксальне словотворення займенників.

2. Перехід інших повнозначних частин мови у числівники та займенники.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / [за ред. І. К. Білодіда]. – К., 1969. – С. 237–257, С. 265–276.

2. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1 / [за ред. Л. А. Булаховського. – К., 1961. – С. 310–312, С. 380–382.

3. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1 / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – С. 294–302, С. 306–325.

!!! Вивчити таблицю «Творення числівників»

Творення числівників

Числівники		Походження (діахронічна класифікація.)	За шкільним курсом української мови
кількісні, цілі числа	11 - 19	одинь на дес. те - лексико-синтаксичний	одинадцять - суфіксація
	20,30, 50-80	дѣва + дес. ти (Н.в. дв.) - лексико-синтаксичний три дес. те (Н.в. мн.) п ть дес. ть (Р.в. мн.)	двадцять, тридцять - суфіксація ; п'ятдесят – вісімдесят - основоскладання
	сотні (200 - 900)	дѣв сът (Н.в. дв.) - лексико-синтаксичний . три съта (Н.в.ж.р. три + Н.в. мн. сто) П ть съть (п'ять +Р.в. мн. сто)	триста , сімсот - основоскладання
	40, 90	походження невідоме	
кільк., збірні	збірні	двоє = два + -оє семеро = сім + еро - суфіксація	суфіксація
кільк., неозн.- кільк.	неозначено-кількісні	декілька = де + кілька небагато = не + багато - префіксація	префіксація

кільк., дробів	півтора, півтори, півтораста	Р.в. одн вѣторъ (ч.р.) = поль вѣтора поль + Р.в. одн. вѣторы (ж.р.) = поль вѣторы Р.в. одн. вѣторо (с.р.) + Р.в. одн. Сто =поль вѣтора съта - лексико-синтаксичний	півтора - префіксально-суфіксальний півтори півтораста
порядкові	перший третій	первѣ+ший; три+ет+ій - суфіксація	непохідне непохідне
	п'ятий і далі	п'ятий = п'ять + О (нульова суфіксація)	непохідне.

Додаткові завдання: Підготуйте повідомлення на одну із запропонованих тем (на кожне завдання 1-ин студент - 3-и бали):

1. Історія творення числівників.
2. Історія творення займенників.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Домашня робота

Вправа 1. Установіть словотвірну структуру запропонованих слів.

Двоє, троє, семеро, восьмеро, одинадцять, десятий, двадцять, дев'ятнадцять, сорок, дев'яносто.

На основі вправ 2,3 заповніть таблицю.

Вправа 2. Утворіть від запропонованих слів усіма можливими способами похідні, визначте засіб і спосіб словотворення. Зробіть висновок про розряд за значенням твірних і похідних займенників.

Хто, що, який, чий, котрий, скільки.

Префіксальний	Суфіксальний (Постфіксальний)	Прономіналізація

Вправа 3. Визначте, до якої частини мови належать виділені слова, з'ясуйте їхнє лексичне значення та синтаксичну роль. Надпишіть займенникові відповідники до прономіналізованих слів.

Цілий день стояв густий туман (М. Коцюбинський). Сам він не знав, не міг сказати, а **другі** з нього сміялись (М. Коцюбинський). Покрай вулиць поспішали заспані дівчата. Та не з дому, а додому! Не бачу вас, сучасники і учні. Стою **один** біля верстата слів, ллючи метал у рідну милозвучність (Є. Маланюк). Не можна приписати формування літературної мови **одній** людині. Літературна мова виростає із співпраці визначних і менш визначних сучасників (Ю. Шевельов).

Аудиторна робота

Вправа 1. У поданих реченнях підкресліть емоційно забарвлені займенники. Позначте, за допомогою яких словотворчих засобів вони утворені.

Під ногами почала м'яко вгинатися прогнила земля, яка невідь-що ховала під собою і для чогось смертельні продухи затягувала безневинними незабудками (М. Стельмах). Коло тебеню я – дивись. Ходять хмари нехмарним небом, по воді сон зорі повивсь біля тебеню, коло тебе (М. Вінграновський). Лиш одна є втіха в тому, що під небом голубим аж тепер вже видно, хто ми, до самісіньких глибин (Л. Костенко). Мусиш ти мені усеньку ніч співати (Д. Павличко). Буде гроза! Потім буде тиша. Жінка твоя. Але я твоїша (Л. Костенко).

Вправа 2. Творча лабораторія: утворіть на базі існуючих у мові займенників і числівників 5-7 новотворів, які б підтвердили Вашу креативність.

Вправа 4. Відредагуйте речення. Свій варіант прокоментуйте.

1. У мене зараз зовсім другі проблеми. _____
2. Я можу улюбий час розірвати цей контракт _____
3. Я готовий купити оцей квиток за кожну ціну. _____
4. Ми готові співробітничати з усілякими підприємствами. _____

4. Утворення прислівників від дієслівних основ.
5. Перехід у прислівники інших частин мови (адвербіалізація).
6. Складні прислівники, утворені сполученням слів різних частин мови.
7. Здрібніло-пестливі форми прислівників.
8. Перехід прислівників у інші частини мови (у прийменники, сполучники, частки).

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / [за ред. І. К. Білодіда]. – К., 1969. – С. 445–464.
2. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1 / [за ред. Л. А. Булаховського]. – К., 1961. – С. 383–389.
3. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1 / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – С. 329–335, 337.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Самійленко С. П. З історичних коментарів до української мови. Прислівник / С. П. Самійленко // Українська мова і література в школі. – 1956. – № 6.
2. Уздиган І. М. Відприкметникові прислівники з суфіксом -Н- / І. М. Уздиган // Українська мова і література в школі. – 1974. – № 7.

Додаткове завдання на заняття №6: підготуйте повідомлення з теми «Правопис прислівників» (див. Український правопис) – 1-ин студент (додатково 3 бали).

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Домашня робота

Вправа 1. Виконайте словотвірний аналіз прислівників.

- вночі _____
- непогано _____
- по-студентському _____
- десь _____
- більш-менш _____
- сором _____
- позавчора _____
- ліворуч _____
- гордо _____
- натроє _____
- галопом _____
- по-перше _____
- лежачи _____
- ось-ось _____
- натщесерце _____
- по-вовчи _____
- тричі _____
- бігом _____
- гаряче _____

внічю _____
потім _____
взимку _____
надвечір _____
ридма _____
сьогодні _____
втридорога _____
навприсядки _____
востаннє _____

Аудиторна робота

Вправа 1. Уведіть слова в речення, щоб вони виступали то прислівниками, то іншими частинами мови.

По родинному, з гори, на дворі, у перше, на скільки, по вашому, до дому, вовком.

Вправа 2. Завдання для письмової роботи (творення прислівників) – взаємоперевірка.

Виконайте словотвірний аналіз слів (0,25*4=1 бал)

Варіант І: *Променисто, вночі, десь, по-мужицьки.*

Варіант ІІ: *Повнощого, зверху, колись, по-святковому.*

Вправа 3. Поясніть, як утворилися подані прислівники. Користуючись запропонованими словами (6-8 на вибір), напишіть замітку "Мій перший у житті урок: мрії майбутнього вчителя".

Охоче, радо, спершу, ліворуч, вдень, далеко, спросоння, навкруги, блискуче, восени, сьогодні, вперше, голосно, більш-менш, звідки, вгорі.

СЛОВОТВІР ПРИСЛІВНИКІВ

Спосіб словотворення	Частиномовна належність твірного слова	Словотворчі засоби	Приклади
Суфіксальний	прикметник	суфікси -о-, -е-	високо, добре
	числівник	суфікс – ці-	двічі, тричі
	займенник	суфікси(частки за походженням) –сь, -небудь	десь, куди-небудь
	дієслово	суфікси –ки, -ма, -ома	мовчки, сидьма, крадькома
Префіксально-суфіксальний	прикметник, займенник	префікс по- та суфікси -ому, -єму, -и	по-новому, по-київськи, по-вашому, по-твоєму
	прикметник, іменник, числівник,	префікс-прийменник та суфікс- історично закінчення відмінкової форми твірного слова	згорда, вручну, потиху, нашвидку, зроду, доволі, вранці, влітку, вперше, заодно
	дієслово	префікс/складний префікс та суфікс	досхочу, навсидячки
Префіксальний	прислівник	префікс	віднині, усюди, дотепер
Конверсія (адвербіалізація)	скам'яніла форма О.в. іменника	---	тишком, раптом, жужмом; вовком (вити), горами (підіймати)
Зрощення	прислівник	---	високо-високо, ледве-ледве, де-не-де, раз у раз; сьогодні, натщесерце
Складання з нульовою суфіксацією	прикметник/числівник та іменник	інтерфікс та нульовий суфікс	ліворуч, силоміць, обабіч

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7

Тема: ТВОРЕННЯ ДІЄСЛІВ ТА ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ

Студент повинен знати: шляхи і способи утворення дієслів та дієслівних видових пар, комплекти дієприкметникових та дієприслівникових словотворчих суфіксів.

Студент повинен уміти: встановлювати та коментувати шляхи і способи утворення дієслів та видових пар дієслів, визначати способи творення дієприкметників та дієприслівників, виконувати словотвірний аналіз усіх дієслівних форм.

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Творення дієслів від основ іменників та інших частин мови.
2. Внутрішньодієслівний словотвір
 - Суфіксальний словотвір дієслів. Творення дієслівних видових пар
 - Префіксальне внутрішньодієслівне словотворення.
 - Префіксально-суфіксальний спосіб творення дієслів.
 - Постфіксальний спосіб творення дієслів.

3. Система дієслівних префіксів і суфіксів, їх правопис.
4. Словотвір дієприкметників.
5. Словотвір дієприслівників.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / [за ред. І. К. Білодіда]. – К., 1969. – С. 298–302, 423–427, 311–319.
2. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1 / [за ред. Л. А. Булаховського]. – К., 1961. – С. 319–320.
3. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1 / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – С. 320–323, 338–339, 353–356.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Чемерис К. Г. Відіменні дієслова зі складними префіксами / К. Г. Чемерис // Українська мова і література в школі. – 1974. – № 4.
2. Чемерис К. Г. Дієслівні основи іменного походження в українській мові / К. Г. Чемерис // Мовознавство. – 1973. – № 6.

Додаткове завдання на заняття №7: підготувати презентацію з теми «Творення дієслівних форм» – 1-ин студент (додатково 3 бали).

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Домашня робота

Вправа 1. Розподіліть дієслова у колонки за способом творення, запишіть твірне слово, позначте твірну основу.

Бондарювати, відкинути, командувати, рибачити, розумнішати, подвоювати, освоювати, підмінати, брязкотіти, ганьбити, полонити, активізувати, обездолити, відмежувати, упорядкувати, повисипати, запевнити, учительювати, додуматися, пересуватися, обюрократитися, викати, угукати, грюкнути, ахати.

ТВОРЕННЯ ДІЄПРИСЛІВНИКІВ

Вид дієприслівника	Як утворюється?	Приклади
Недоконаний	<p>основа теперішнього часу дієслова + -чи, перед якими є тематичні голосні: -у- (I дієвідміни), -а- (II дієвідміни)</p>	<p>сидячи, ходячи, малюючи, читаючи, говорячи</p>
Доконаний	<p>основа інфінітива + -ши (якщо основа закінчується на приголосний); -вши (якщо основа закінчується на голосний звук)</p>	<p>лягти – лігши, принести – принісши; прочитати – прочитавши, написати – написавши, заслухатись – заслухавшись</p>

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ ГРУПИ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ

Стан	Від яких дієслів утворюється		Час	
	перех./неперех.	док./недок. виду	теперішній	минулий
Активні дієприкметники	неперехідних, перехідних	недоконаного виду	основа теп. часу + -уч, -ач+ родові закінчення: спочиваючий, сяючий, малююча	—
			неперехідних	доконаного виду
Пасивні дієприкметники	перехідних	доконаного виду	—	основа інфінітива + -н-, -ен-, -г- + родові закінчення: зігрітий, побачена (док. вид), мелений, колотий, писане (недок. вид)
		недоконаного виду	—	

ТВОРЕННЯ ДІЄСЛІВ У СУЛМ

Спосіб творення	Характер словотворення	Словотворчий засіб	Приклади
Префіксальний	внутрішньо дієслівне	<p>до – напрям руху до якогось пункту</p> <p>від – рух від чогось</p> <p>при – досягнення результату</p> <p>– доповнення до чогось</p> <p>– здійснення дії на користь суб'єкта</p> <p>– незавершену дію</p> <p>– зближення предметів</p>	<p>доїхати ← їхати, довезти ← везти;</p> <p>відійти ← йти, відігнати ← гнати;</p> <p>приїхати ← їхати, принести ← нести;</p> <p>приписати ← писати;</p> <p>приберегти ← берегти;</p> <p>припудрити ← пудрити;</p> <p>приклеїти ← клеїти;</p>
Суфіксальний	<p>відіменникове</p> <p>відприкметникове</p> <p>відчислівникове</p> <p>відзайменникове</p> <p>відприслівникове</p>	<p>-ува, -и, -і</p> <p>-і</p> <p>-ува, -і</p> <p>-ка</p> <p>-ка</p>	<p>зимувати ← зима, порошити ← порох, весніти ← весна;</p> <p>біліти ← білий, багатіти ← багатий;</p> <p>четвертувати ← четвертий, двоїтися ← двоє;</p> <p>якати ← я, викати ← ви;</p> <p>такати ← так</p>
Префіксально-суфіксальний	відіменникове або відприкметникове	<p>роз- + -и або -ува</p> <p>за- + -и</p> <p>з- + -и або -ува</p> <p>зне- + -и</p>	<p>розкріпачувати ← кріпак</p> <p>заземлити ← земля</p> <p>згустити ← густий</p> <p>знекровити ← кров</p>

Аудиторна робота

Вправа 1. Випишіть із запропонованого тексту дієслівні форми та виконайте їх словотвірний аналіз.

І я повернуся у пору мою світанкову,
Відчувши в долоні пелюстку руки.
І вперше промовлю колись не промовлене слово,
І вернутися в осінь з тієї весни ластівки.
Розтане сніжок на роками притомленій скроні.
Повернеться листя в грудневій сади.
І дзенькнуть вудилами юності нашої коні.
Та це вже – ніколи...
Ніколи. Навіки.
Завжди.

(В. Коротич)

Вправа 2. Перекладіть українською мовою, зробіть висновок.

Російською мовою	Українською мовою
1. Это категория, <u>вбирающая</u> в себя этические и нравственные убеждения о понятиях чести	1.
2. Известно, что заработная плата - это величина, <u>являющаяся превращённой</u> формой стоимости и цены рабочей силы.	2.
3. А она, <u>уставшая</u> от неприятностей, ничего писать не собирается.	3.
4. <u>Заведующий</u> отделом подписал	4.

<u>предложенный</u> график работы.	
5. Из двух <u>ссоращихся</u> виновен тот, кто умнее .	5.

Вправа 3. Доберіть самостійно 5-6 іменників іншомовного походження, утворіть від них дієслова та поясніть спосіб творення.

ДЛЯ НОТАТОК

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8

Тема: ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ ЗІ СЛОВОТВОРУ (ПІДГОТОВКА ДО КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ)

Студент повинен знати: усі теоретичні питання, що вивчалися протягом попередніх занять.

Студент повинен уміти: виконувати словотвірний аналіз слова у повному і скороченому записі.

Завдання 1

Самостійно укладіть схеми-моделі утворення всіх повнозначних частин мови. Наповніть укладені схеми власними прикладами.

Завдання 3

Опрацюйте шкільний матеріал з теми «Словотвір», укладіть порівняльну таблицю понять вищої та середньої школи.

Виконайте три найскладніші, на вашу думку, вправи із теми “Словотвір” цього підручника.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9

КОЛОКВІУМ

Колоквіум складається в усній формі на занятті та в позаурочний час. Викладач враховує: правильність відповіді, чіткість, логічність, наведення прикладів.

ПИТАННЯ ДО КОЛОКВІУМУ

1. Словотвір, дериватологія. Продуктивні та непродуктивні способи словотворення.
2. Похідне слово (приклад), дериват (приклад).
3. Твірне слово(приклад).
4. Твірна основа(приклад). Словотвірний тип. Словотвірна модель.
5. Словотворчі засоби: суфікс, префікс, інтерфікс, суфіксоїд, префіксоїд (приклади).
6. Словотвірне гніздо(приклад).
7. Синхронічна класифікація (з прикладами).
8. Діахронічна класифікація (з прикладами).
9. Словотвірний аналіз (послідовність) – на прикладі 1 слова.
10. Вивчення способів словотворення в школі (клас, визначення, способи).
11. Назвати вчених (вітчизняних і зарубіжних), які займалися проблемами словотвору, зазначити основні напрямки їхніх досліджень.
12. Особливості творення іменників.
13. Особливості творення прикметників.
14. Особливості творення прислівників.
15. Особливості творення числівників, займенників.
16. Особливості творення дієслів та дієслівних форм.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 10

Тема: КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 1. СЛОВОТВІР

Студент повинен знати: визначення основних словотвірних понять, особливості словотворення кожної частини мови, явища переходу слів з однієї в іншу частину мови.

Студент повинен уміти: визначати спосіб словотворення будь-якої з частин мови, виконувати словотвірний аналіз слова у повному і скороченому записі.

УВАГА!!! на цій контрольній роботі перед виконанням тестового завдання студенти пишуть контрольний диктант.

Форма проведення: диктант + граматичне завдання / диктант + тестові завдання

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

МОРФЕМІКА

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 11

Тема: МОРФЕМІКА. МОРФЕМНА БУДОВА СЛОВА

Студент повинен знати: поняття морфеми, типи морфем в українській мові, групи морфем, історичні зміни в морфемному складі слів, як-от: опрощення, перерозклад, ускладнення; схему морфемного аналізу.

Студент повинен уміти: визначати у слові морфеми і характеризувати їх за різними параметрами, робити морфемний аналіз слова, характеризувати лексичну основу, аргументувати власні думки.

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

1. Структура українського слова і його морфемний склад. Поняття морфеми. Слово і морфема.
2. Типи морфем: кореневі і афіксальні. Групи морфем за семантичною функцією: поняттєві, словотворчі, формотворчі і словозмінні. Поняття основи в змінюваних словах. Типи основ.
3. Морфологічні засоби формотворення і словозміни в українській мові. Формальне значення флексії.
4. Зміни в морфемній структурі слова: опрощення, перерозклад, ускладнення.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1 / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К., 1972. – С. 189–194.
2. Кващук А. Будова слова в українській мові / А. Кващук // Українська мова та література в школі. – 2002. – № 7. – С. 39–42.
3. Клименко Н. Ф. Морфеміка сучасної української літературної мови / Н. Ф. Клименко. – К., 1998 (ознайомитися зі змістом посібника, виписати назви розділів та підрозділів).
4. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1 / [за ред. Л. А. Булаховського]. – К., 1961. – С. 291–299.
5. Морфемна структура слова – К. : Наукова думка, 1979.
6. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / [за ред. І. К. Білодіда]. – К., 1969. – С. 5–30.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Горпинич В. О. Будова слова і словотвір / В. О. Горпинич. – К., 1978. – С. 5–26.
2. Яценко І. Т. Явище спрощення в морфологічному складі слова / І. Т. Яценко // Українська мова та література в школі. – 1973. – № 3 (виписати приклади).
3. Яценко І. Т. Зв'язані основи / І. Т. Яценко // Українська мова та література в школі. – 1974. – № 2 (виписати приклади).

Додаткове завдання (для 2-ох студентів – по 3-и бали):

1. Опрацюйте електронний ресурс:

http://lib.movahistory.org.ua/Slov_afiksalykh_morfem.pdf/ Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, В.С. Карпіловський, Т.І. Недозим. Словник афіксальних морфем української мови.- Київ,1998. Зробіть виписки про структуру, особливості побудови словника, реєстри тощо та підготуйте повідомлення/презентацію.

2. Опрацюйте електронний ресурс: <http://subject.com.ua/ukrmova/derivation/> Український словотвір. Словник-довідник. Випишіть пояснення термінів: аломорф, морфемний аналіз, асемантема, аброморфема, морф, уніфікс, радикалід, флексія внутрішня та підготуйте повідомлення/презентацію.

МОРФЕМНИЙ АНАЛІЗ (МА)

1. Записати слово в контекстній формі.
2. Установити його частиномовну належність.
3. Визначити закінчення і лексичну основу слова.
4. Визначити корінь шляхом добору споріднених слів і їх форм.
5. Визначити афікси в лінійному порядку (від початку слова до кінця).
6. Охарактеризувати лексичну основу (ЛО):
 - подільна/неподільна;
 - проста/складна;
 - похідна/непохідна;
 - вільна/зв'язана;
 - суцільна чи перервана.

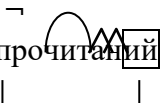
Примітка: Якщо в будові слова відбулися історичні зміни (явища опрощення, перерозкладу, ускладнення), то пояснити їх.

Зразок розгорнутого запису морфемного аналізу

1. підвіконня

2. іменник;
3. закінчення -[а]; ЛО підвіко[н'н']- (бо підвіконню, підвіконням);
4. корінь віко[н']-, бо вікно, віконечко, віконце; чергування О//Ø, Н/Н';
5. афікси: префікс ПД-, суфікс -[Н']-, що виник у результаті асиміляції [J] до попереднього [Н'] після занепаду [Ь] у давньому суфіксі -ЪJ-;
6. ЛО подільна, проста, похідна, вільна (корінь вживається без афіксів у слові ВІКНО), суцільна.

Зразок скороченого запису морфемного аналізу

 прочитаний – дієприкметник, ЛО подільна (5 морфем), похідна, зв'язана (корінь у чистому вигляді не вживається), суцільна.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Домашня робота

Вправа 1. За «Морфемним словником» (укладач Л. М. Полюга. – К., 1963) доберіть по 4 приклади слів з неподільними і подільними, вільними і зв'язаними, простими та складними основами.

Вправа 2. Утворіть ряди споріднених слів. Визначте морфемну будову кожного слова.

1. Родина, рід, народ, народження, народний, родовий, рідня, рідний, народовий, народоволець, родинний, родовід. 2. Носити, зношений, ніс, носовий, перенесення, перенос, надносний, переносиця, перенести, перенісся, заноситися, занести, виношений, зносивши, підносний.

Вправа 3. Вивчіть напам'ять наведений нижче текст. Випишіть слова, у яких відбулися історичні зміни в морфемній будові, поясніть їх.

Уранці, збивши подушку і застеливши ліжко, заглянувши у вікно на диво природи - дощ, ти прокинешся. Тобі не хочеться в космос - там холодно. Ти мусиш узяти зонтик і ступати травами й росами по рідній землі. Але то буде потім. А зараз ти береш мило, виготовлене з жиру, приводиш себе до ладу, взуваєшся, одягаєшся і вирушаєш у світи, незважаючи на погоду.

Аудиторна робота

Вправа 1. Виконайте морфемний аналіз усіх повнозначних частин мови запропонованого уривку:

спини мене отямся і отям
така любов буває раз в ніколи
вона ж промчить над зламаним життям
за нею ж будуть бігти видноколи
вона ж порве нам спокій до струни
вона ж слова поспалює вустами
спини мене спини і схамени
ще поки можу думати востаннє...

Ліна Костенко

Вправа 2. Знайдіть і підкресліть у тексті слова, у яких відбулися зміни в морфемній будові, поясніть їх (письмово).

Прокинулася вранці від співу птахів. Подивилася у вікно і побачила знак – веселку. Значить, погода буде хорошою, зонтик сьогодні не потрібен. Узяла мило і пішла вмиватися. Потім поклала жир на сковорідку і розігріла сніданок. Мій внутрішній світ залишився задоволеним!

Вправа 3. У поданих словах виділіть кореневі аломорфи. Зверніть увагу на чергування голосних і приголосних звуків.

День, дня, денний; учень, навчити, неук; вечір, увечері, звечора; дрож, дрижати; кров, кривавий; бік, збоку, бічний; нога, ніжка, на нозі; м'яти, виминати, мну.

Вправа 4. Виділіть суфіксальні аломорфи в словах.

Людство, козацтво, убозтво, товариство; сільський, запорізький, токмацький, студентський, німецький, французький; олівець, олівця, дівчинка, дівчинці; вузький, вужчий; товсто, товще.

КЛАСИФІКАЦІЯ МОРФЕМ В СУЛМ

За функцією у структурі слова		За семантичною функцією				За ступенем зв'язаності		За фонетичною ознакою	
кореневі	афіксальні: - суфікс - префікс - закінчення - інтерфікс - постфікс - конфікс	поняттєві (корінь)	словотворчі (префікс, суфікс, інтерфікс, постфікс)	формо- творчі (префікс, суфікс)	словозмінні (закінчення)	вільні	зв'язані	відкриті	закриті

Вправа 5. Погрупуйте слова із синонімічними суфіксами. Укажіть спільне значення суфіксів.

Материнський, жіноцтво, ходьба, батьків, учитель, студентство, працівник, ходіння, материн, біднота, біганина, електрозварник, куркульня, коров'ячий, бігання, солов'їний, моторист, малеча, пекар, батьківський, діяч.

Вправа 6. Укладіть порівняльну схему словотвірного та морфемного аналізів.

СА	МА
1. Поч.форма	1. Контекстна форма
2.	2.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 12, № 13

Тема: МОРФЕМНИЙ АНАЛІЗ СЛОВА. ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ З МОРФЕМІКИ

Студент повинен знати: поняття морфеми, типи морфем в українській мові, групи морфем, схему морфемного аналізу.

Студент повинен уміти: визначати у слові морфеми і характеризувати їх за різними параметрами, робити морфемний аналіз слова, характеризувати лексичну основу, аргументувати власні думки.

УВАГА! ВИКОНАНА В ПОВНОМУ ОБСЯЗІ ЛАБОРАТОРНА РОБОТА ОЦІНЮЄТЬСЯ ДОДАТКОВИМИ 6-ма БАЛАМИ

Завдання перше

Поділіть слова на морфеми, користуючись такими умовними позначками:

★ - префікс, ∩ - корінь, Λ - суфікс, □ - закінчення, ┌ ┐ - основа, v – інтерфікс. Визначте характер лексичної основи (подільна / неподільна, вільна / зв'язана, перервана).

Зразок: Ви пис к □ – л.о. подільна, похідна, вільна (бо пишу), суцільна, проста;

ліс о парк □ – л.о. подільна, похідна, вільна (бо ліс, парк), суцільна, складна.

Для довідок використовуйте “Морфемний аналіз. Словник-довідник” І.Т.Яценка (т.1 – 2, К., 1980 – 1981).

Варіант 1. Сузір'я, приземлення, зайнятий, постинати, під'їжджатиме, бігом, найдавніший, фізико-математичний, безвідносний, процвітайте, заочник, внутрішній, тричі, щиросердно, привіт, задумалась.

Варіант 2. Відійти, завидна, працюватимеш, визнають, нерішучість, прилиньте, супутники, одноденний, одягатися, душно, внічию, дружба, зернистий, перепідготовка, навчається, приходиться.

Варіант 3. Віддалений, швидкісник, обзивайтеся, неможливість, приходиться, далеко, припиняться, вести, шістдесяті, ірраціональний, найтонший, відомість, побажання, стислий, шестиденка, зазначимо.

Варіант 4. Акліматизація, виборець, поклонився, перегороджую, загинути, беззастережно, перечитуватимете, пригадайте, бездушний, узбережжя, блакитноокий, вихоплений, поживклий, сутінки, Київщина.

Варіант 5. Нестримно, безтурботний, познайомитися, переріжете, відповідатиму, передбачливий, мачушин, харків'янин, засумувала, зерноочисний, зазнаєшся, довжина, приміщення, паросток, змарнілий.

Варіант 6. Непереможний, підживлювати, дружба, сумно, замовте, від'їжджатимуть, холодильник, мітла, прогресивний, проспав, киянка, в'ється, загуло, знайомство, подумавши, ширококрилий.

Варіант 7. Завершення, підтримувати, умивайся, переписуватиму, сумно, схованка, перемалював, дисциплінований, розвивається, приуральський, підтримка, солomorізка, по-нашому, прийдеш, ноженята.

Варіант 8. Безкорисливість, непокоїтися, миється, верхи, розумітимеш, роззути, суспільство, Донеччина, посаджений, запізнений, посилаючи, завдання, прибережний, лісопарк, далеко.

Варіант 9. Міжобласний, супутник, розтрусити, смійтеся, знатимете, заглибившись, душно, розріджений, підлісся, зітхання, правобережжя, довести, нарікав, зустріли, листопркатний.

Варіант 10. Зріднитися, задумливо, провалля, п'ятьмастами, тягнутиметься, високком (прислівник), міцнішати, застиглий, роздумуючи, вирушай, підстаркуватий, прізвисько, перекаліфікований, зсохлась, пиросос.

Варіант 11. Заїжджатимуть, недовиконання, зробімо, дотримуватись, тричі, воячина, вогнетривка, зустрівшись, життєвий, підскочив, дізналися, насадження, четверо, їхній, обводнення.

Варіант 12. Тягнутиметься, перерозподіл, накреслив, слабосилля, безмежно, нахилившись, якнайважливіша, по-доброму, узвичаєний, презирство, прохоплювалось, вимощений, випробовуваний, наївся, споглядати.

Варіант 13. Прекрасний, залучити, провалився, запізнення, запобігання, приземкуватий, присвітити, адаптований, зброшурувати, пастеризований, розрекламувати, реконструкція, безпомилково, народногосподарський, перемігши.

Варіант 14. Накришено, просочитися, збирайся, відповідатимеш, передумати, утруднення, вказівка, відріток, зрозумівши, білосніжний, відпочиває, спалахнула, випишіть, по-новому, піднести.

Варіант 15. Життєрадісний, внизу, шосейка, відповідь, намальований, перевиконали, утворіть, зрозумівши, прадідівський, перепис, перемога, випадково, нарешті, відомість, вивчатиму.

Завдання друге

Доберіть і запишіть по 2–3 слова за схемами, визначте характер лексичних основ (при виконанні цього завдання користуйтеся Морфемними словниками).

Варіант 1. * ◡ ◡ ◡ ◡, * ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡.

Варіант 2. * ◡ ◡ ◡ ◡, * ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡.

Варіант 3. * ◡ ◡ ◡ ◡, * * * ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡.

Варіант 4. * * * ◡ ◡ ◡ ◡, * ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡.

Варіант 5. * ◡ ◡ ◡ ◡, * ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡.

Варіант 6. ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡, * ◡ ◡ ◡ ◡.

Варіант 7. ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, * * ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡.

Варіант 8. * ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, * ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡.

Варіант 9. ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, * ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, * ◡ ◡ ◡ ◡.

Варіант 10. * * ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡.

Варіант 11. * ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡.

Варіант 12. * ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, * ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡.

Варіант 13. * ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, * ◡ ◡ ◡ ◡.

Варіант 14. ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, * ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, * ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡.

Варіант 15. * ◡ ◡ ◡ ◡, * ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡.

Завдання третє

а) Виділіть корені слів і відзначте в них чергування звуків; поясніть, якими фонетичними причинами зумовлені ці чергування.

б) до поданих слів доберіть такі слова одного кореня, в яких можна було б простежити чергування звуків.

Варіант 1. а) Терти – натирати – натру; увечері – вечір; дрож – дрижати. б) Рік, осінь, шість, кров.

- Варіант 2.** а) Ходити – походження – хід; ловити – ловлю; ломити – ламати. б) Дружба, плести, береза, плакати.
- Варіант 3.** а) Лісок – ліщина; наука – вчення – звичка – учень; плече – пліч. б) Воля, освіта, носити, могли.
- Варіант 4.** а) Плету – плести – виплітати; возити – везу – віз; нога – ніг – ніжка – носі.
б) Переїзд, дихати, любити, наука.
- Варіант 5.** а) Горіти – гарячий; лягти – ляжу – лежу – ліг; садити – саджу. б) Сніг, бійка, бродити, допомога.
- Варіант 6.** а) мести – мету – мітла; друг – дружний – друзі; сухий – суша. б) Бік, тривога, слати, гнати.
- Варіант 7.** а) Любити – люблю; віск – воску – вощина; пустити – пушу; подяка – вдячний. б) Кидати, тиждень, лежати, хода.
- Варіант 8.** а) Тиск – тиснути; мостити – міст – вимощений; родити – народження – рід. б) Випрягти, сухий, брести, шість.
- Варіант 9.** а) Шести – шостий – шість; пророк – нарікати – речення; текти – течія – потік – потоку. б) Рід, відвага, відносити, відповісти.
- Варіант 10.** а) Вести – веду – водити; рік – році – щорічний – торішній – роковини. б) Річ, плести, спати, учений.
- Варіант 11.** а) Випекти – випікати – печений; бити – бої – бий; дух – душний – дихати – натхнення. б) Лежати, запровадити, надбрів'я, підніжжя.
- Варіант 12.** а) Пригостити – пригостити – гість; вести – водити – вів; брати – вибирати – беру – вибір. б) Збочити, навозити, кришити, пухкий.
- Варіант 13.** а) Високий – вищий; стер – стираю – зітру; брязк – бряжчати; гості – гість. б) Узбіччя, заволокти, допомога, учень.
- Варіант 14.** а) Коса – чесати – розчісувати; дерти – роздирати – драний; рід – родити – народжений. б) Бігти, сидіти, крутити, звук.
- Варіант 15.** а) Гонити – ганяти – дожену; високий – повісити – вишка; замикати – замкнути – замок. б) Любити, горіти, наука, лігво.

Завдання четверте

З'ясуйте зміни, які сталися в морфемній будові наведених слів у процесі історичного їх розвитку. Зробіть етимологічний аналіз слів.

Для довідок використайте словники: 1) Етимологічний словник української мови. – ТТ. I – IV. – К.: Наукова думка, т. I – 1982; т. II – 1985; т. III – 1989; т. IV – 2003;

2) Шанский Н.М., Иванов В.В., Шанская Т.В. Краткий этимологический словарь. – М., 1971.

Варіант 1. Пільга, шило.

Варіант 2. Ряжанка, зняти.

Варіант 3. Вікно, відомість.

Варіант 4. Рядно, ведмідь.

Варіант 5. Весло, внутрішній.

Варіант 6. Суспільство, зошит.

Варіант 7. Сідло, стільчик.

Варіант 8. Область, хлопчик.

Варіант 9. Завтра, вівторок.

Варіант 10. Косинка, сумнів (мнити).

Варіант 11. Нащадок, з ним.

Варіант 12. Живіт, масло.

Варіант 13. Обід, мило.

Варіант 14. Доценту, гончар.

Варіант 15. Столиця, жир.

Завдання п'яте

Знайдіть зайве слово (за кількістю морфем).

Варіант 1. Науковий, відданий, винахід, зірвати, розв'язав.

Варіант 2. Мирний, наука, суховій, рвати, близько.

Варіант 3. Перепідготовка, вишивання, умиватися, виконаний, згорнути.

Варіант 4. Весняний, учитель, школяр, відбір, далеко.

Варіант 5. Перевірка, переписав, винищувач, прикордонник, з'єднаний.

Варіант 6. Перевиконують, возз'єднатися, накреслив, перечитала, випередили.

Варіант 7. Розбір, сільський, вирвати, водій, дружба.

Варіант 8. Водогін, передовик, одеський, учениця, зростає.

Варіант 9. Накреслити, примітка, писали, захоплений, талановитий.

Варіант 10. Вибори, підготовка, переїзд, весняний, близько.

Варіант 11. Рівнина, перехід, деревце, високо, лісопарк.

Варіант 12. Радісний, лісостеп, підвестися, загортав, перевірка.

Варіант 13. Винахід, писав, записка, людський, пасинок.

Варіант 14. Мужність, криголам, дихав, глибоко, пішли.

Варіант 15. Перебудувати, веснянка, роззброєний, відновив, приказка.

Завдання шосте

Складіть короткий реферат змісту теоретичного матеріалу шкільного підручника (для аналізу береться найновіше видання) з теми «Будова слова». Виконайте 3-4 найскладніші вправи.

Проаналізуйте питання зі словотвору, морфеміки в завданнях ЗНО (2015-2021 рр.).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 14-15
Тема: СЕМІНАР-ОГЛЯД З МОРФЕМІКИ
КОЛОКВІУМ

Студент повинен знати: літературу з морфеміки, у тому числі й словники, основні положення вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, що стосуються морфеміки, зміст шкільного підручника, де вивчаються та узагальнюються питання з розділу «Будова слова».

Студент повинен уміти: узагальнювати інформацію, наявну в сучасному й історичному мовознавстві з морфеміки, порівнювати теоретичні відомості з університетського та шкільного курсу морфеміки й аргументувати власні думки.

!!! Укладіть короткі тези-відповіді на всі питання.

Орієнтовані питання, які будуть розглядатися на занятті:

1. Хто з вітчизняних мовознавців займався проблемами морфемного аналізу слова?
2. Охарактеризувати основні позиції посібника Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловської «Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови».
3. Проаналізувати наукові бачення професора В. О. Горпинича, що стосуються морфемного аналізу слова.
4. Опрацювати словники, зазначені нижче, охарактеризувати їх структуру, зміст і побудову словникової статті:

- Морфемний словник / [укл. Л. М. Полюга]. – К., 1983.
- Яценко І. Т. Морфемний аналіз : словник-довідник. – Т. 1, 2. – К., 1980-1981.
http://lib.movahistory.org.ua/Slov_afiksalnykh_morfem.pdf / Н.Ф. Клименко, Є.А.Карпіловська, В.С.Карпіловський, Т.І.Недозим. Словник афіксальних морфем української мови. – Київ-1998.

Завдання 2. Виписати не менше 10 слів, на прикладі яких можна продемонструвати стилістичну функцію словотвору й морфемної будови слова (тобто показати, як будова слова чи спосіб, яким воно утворене, впливає на функцію лексеми, на її сприймання читачем чи слухачем). Кожен випадок прокоментувати.

Джерела (на вибір студента):

1. Матеріали фейсбуку.
2. Фільм «Великий дружній велетень» українською мовою, режисер С. Спілберг (рекомендовано подивитися й вибрати матеріал).
3. Твори українських письменників.

Приклад виконання

1. **ВДВ** – слово, утворене шляхом абрєвіації. Твірні слова: *великий дружній велетень*. Абрєвіатура буквена. Використовується у фільмі «Великий дружній велетень» для короткого найменування головного героя, а також опосередковано викликає асоціації з радянською абрєвіатурою «високомобільні десантні війська», що пов'язується із поняттям боротьби й захисту.

2.

Матеріали фейсбуку: у словах *зачаровуватися* – *розчаровуватися* вжито антонімічні префікси, які передають протилежні поняття й створюють ефект гри слів.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 16

Тема: КОНТРОЛЬНА РОБОТА №2 МОРФЕМІКА

Студент повинен знати: визначення основних понять зі словотвору та морфеміки, назви та зміст способів словотворення у синхронічному та діяхронічному плані, явища зміни в морфемній структурі слова.

Студент повинен уміти: встановлювати словотвірну та морфемну структуру слів мови.

Форма проведення: диктант + граматичне завдання / диктант + тестові завдання.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 17

ПІДСУМКОВЕ ЗАНЯТТЯ. ВИСТАВЛЕННЯ ЗАЛІКУ

ДОДАТКОВІ НАВЧАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ

Тестові завдання №1

1. Правильно поділено на морфеми всі слова рядка

- А з/нач/н/ий, папер/ов/ий, за/писа/ти
- Б приказ/ка, при/дорож/н/ий, до/від/ник
- В голосно, під/співува/ти, по/дар/у/нок
- Г най/вищ/ий, пере/пис, доо/прац/юва/ти
- Д мит/ець, с/тривож/ен/о, о/зим/ин/а

2. Нульове закінчення мають усі слова рядка

- А шимпанзе, відповідь, зараз
- Б совість, ніяк, провесінь
- В монітор, відгомін, фосфор
- Г нині, кратер, мандрівник
- Д заповідь, пальто, кремезно

3. Спільнокореневими до слова *літати* є всі наведені слова, ОКРІМ

- А літній Б перелітний В політ Г летіти Д льотчик

4. Спільнокореневими до слова *воля* є всі наведені слова, ОКРІМ

- А вільний Б визволити В воловий Г вольовий Д воленька

5. Спільнокореневими до слова *роса* є всі наведені слова, ОКРІМ

- А зрошений Б росяний В зароситися Г росинка Д рослинка

6. Спільнокореневими до слова *безліч* є всі наведені слова, ОКРІМ

- А перелік Б лічити В лікувати Г лічба Д полічений

7. Спільнокореневими є всі наведені слова, ОКРІМ

- А лисуватий Б лисий В лисина Г полисіти Д лисячий

8. Спільнокореневими є всі наведені слова, ОКРІМ

- А вранці Б ранковий В ранок Г ранили Д зранку

9. Спільнокореневими є всі слова рядка

- А уночі, ночувати, ночви
- Б водянистий, привід, водичка
- В косити, закосичити, косовиця
- Г м'ята, пом'якшений, м'яко
- Д книжник, книгозбірня, книжка

10. НЕ МАЮТЬ закінчення всі слова рядка

- А мадам, метро, спересердя
- Б зараз, працюючи, учень
- В календар, зазвичай, івасі
- Г факсиміле, пальто, швидко
- Д магістраль, авеню, просто

11. Зайве за морфемною будовою слово є в рядку

- А прохід, заміс, прадід, вигін
- Б свіжо, весело, марно, зелено
- В жалюзі, пончо, беж, рандеву
- Г декому, зріжу, помию, нічия
- Д портфоліо, вікно, кіно, бюро

12. Префіксальним способом утворено всі іменники варіанта

- А співіснування, антициклон, безсмертя
- Б переоблік, узлісся, правнучка
- В присмак, передчуття, підборіддя
- Г реорганізація, протидія, неправда
- Д самовідданість, безнадія, контрудар

13. Суфіксальним способом утворено всі іменники варіанта

- А єдність, шахіст, казкар
- Б плаксій, веселун, міжряддя
- В гордість, діяч, недогарок
- Г мореплавець, хазяйка, скупій

Д хвалько, п'ятиборець, пісняр

14. Префіксально-суфіксальним способом утворено всі іменники варіанта

А безлюддя, прадід, подорожник

Б узгір'я, намордник, землерийка

В міжгір'я, прибічник, підвіконня

Г безмежжя, Засяння, рівноправ'я

Д підсніжинк, безнадія, Закарпаття

15. Способом складання основ утворено всі іменники варіанта

А здіймиголова, багаточлен, підрозділ

Б землероб, крутосхил, першоджерело

В м'ясорубка, активістка, пройдисвіт

Г відчайдух, протиставлення, пустоцвіт

Д дурносміх, листопад, прикордонник

16. Суфіксальним способом утворено слово, витлумачене в рядку

А відсутність знання

Б віддалений куток

В водій таксі

Г частина розділу

Д один з авторів

17. Шляхом переходу однієї частини мови в іншу утворено слово, витлумачене в рядку

А мешканець Харкова

Б приміщення під землею

В огорожа з живих кущів

Г другий місяць року

Д атака у відповідь на атаку

18. Літеру *o* замість пропуску треба писати в слові

А сам...вчитель Б земл...трус В прац...здатний Г житт...пис Д вищ...згаданий

19. Літеру *e* замість пропуску треба писати в слові А кра...знавство Б смагляв...лиций В

житт...дайний Г сніг...затримання Д вугл...видобуток

20. Літеру *є* замість пропуску треба писати в слові А воч...видь Б дощ...мір В бур...лом Г

смітт...збиральний Д нижч...зазначений

21. Літеру *o* замість пропуску треба писати в обох словах усіх рядків, ОКРІМ

А груш...подібний, чорт...подох

Б жовч...кам'яний, вітр...вій

В корен...плід, рівн...правність

Г вантаж...підйомник, чорн...гуз

Д кав...молка, сив...головий

22. Літеру *o* замість пропуску треба писати в обох словах усіх рядків, ОКРІМ

А вод...свяття, чорн...бривці

Б щир...сердий, літ...писний

В брон...двері, гучн...мовець

Г бетон...змішувач, вір...вчення

Д свіж...вмитий, перш...рядний

23. Утворіть від поданих іменників прикметники за допомогою суфікса

Іменник	Суфікс
1 море	А -ов-
2 урожай	Б -ян-
3 гай	В -н-
4 зоря	Г -ськ-

24. Установіть відповідність між словом і способом його творення.

Слово	Спосіб творення
1 перехід	А префіксальний
2 міжпланетний	Б суфіксальний
3 прочитання	В префіксально-суфіксальний
4 контрудар	Г безафіксний
	Д складання

Тестові завдання № 2

І рівень

- У якому рядку названі способи творення слів є неморфологічними.
 А префіксальний, афіксальний, лексико-семантичний;
 Б морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний, лексико-семантичний;
 В флексійний, безафіксний, аббревіація;
 Г префіксально-постфіксальний, основоскладання, перехід однієї частини мови в іншу.
- Укажіть ряд спільнокореневих слів.
 А Стрункий, виструнчився, струнний, стрункість;
 Б нажалітися, жалібний, жаль, ужалити;
 В вухо, вушний, навушник, вухастий;
 Г скошений, косар, косити, косий.
- Позначте рядок слів, у якому усі наведені слова є складноскороченими
 А універмаг, агітпункт, головпостач, міндобриво;
 Б автопарк, жовтогарячий, світлошкірий, лунапарк;
 В двотомник, рагс, правосторонній, лісостеп;
 Г військовослужбовець, ліворуч, хмарочос, начдив.
- Позначте рядок слів, у яких префікс *пере-* має різні значення
 А перехворіти, перечитати, перетнути;
 Б перехолодити, переоцінити, перехвалити;
 В перескочити, перепливти, перелетіти;
 Г перепробувати, переполоти, перечистити.
- Укажіть ряд іменників, від усіх яких за допомогою суфікса *-ськ-* утворюються прикметники зі зміною кінцевого приголосного твірної основи.
 А Карпати, узбек, Золотоноша;
 Б казах, Калуш, козак;
 В Вишгород, Запоріжжя, Париж;
 Г латиш, ткач, Сиваш.
- У якому рядку **НЕ** всі запропоновані слова утворені префіксально-суфіксальними способом
 А проінформувати, відсканований, розмальований, вибілений;
 Б зарозумілий, закреслений, роздрукувати, перемудрити;

- В пообмотувати, висіяний, по-своєму, помріяти;
Г переписувати, потрійний, розрізати, перезимувати.

II рівень

7. Укажіть рядок, у якому вказано суфікси, що є твірними для присвійних прикметників
- А –ичн-, -ат-, -к-;
Б -ов-, -ин-, -ів-;
В -їв-, -ача-, -ка-
Г -уч-, -ит-, -ев-.
8. Укажіть рядок слів, у яких допущено помилку при творенні прикметників.
- А Збараський, німецький, казахський;
Б запоріжський, цюріський, ірацький;
В овруцький, цурюпінський, празький;
Г чорнуський, дрогобицький, градизький
9. Укажіть рядок сполучень слів, у яких зафіксовано плеоназми.
- А головний фаворит, реальна дійсність, маршрут руху;
Б нечуваний обман, феєричний виступ, щире зізнання;
В головна думка, емоційні вигуки, спільне співробітництво;
Г природний розум, забутий вислів, особисто я.

III рівень

10. Утворіть чоловічі та жіночі назви мешканців населених пунктів чи географічних територій.
Австрія, Австралія, Чернігів, Чернівці, Тернопіль, Бобринень, Буча.
11. Утворіть від поданих слів іменники безафіксним способом.
Блакитний, поганий, мутний, молодий, юний, бігти, боліти, забігти, розкласти, винаходити, розчиняти, вимислити, витікати, вибирати.
12. Розподіліть слова за колонками відповідно до морфемного складу
П+К+З; П+К+С+З; К+С+З.
Вільний, білизна, щорічний, білесенький, додатковий, під'язичний, донька, прибитий, найкрутіший, прибіг, морський, розвеселити, парубоцький, безмежний, дідів, сільський, звозити, ризький

Тестові завдання № 3

- 1. Прикметник із суфіксом —ськ- утвориться від іменника**
А Воронеж Б Гаага В Нью-Йорк Г таджик Д Петербург
- 2. Прикметник із суфіксом —ськ— утвориться від іменника**
А Мекка Б боягуз В Кременчук Г гагауз Д Лейпциг
- 3. Прикметник із суфіксом —ськ— утвориться від іменника**
А Люксембург Б козак В Рига Г солдат Д Кавказ
- 4. Правильно утворено обидва прикметники в рядку**
А Франція — французький, сирота — сирітський
Б печеніг — печенізький, гігант — гігантський
В Гадяч — гадяцький, Калуш — калуський
Г Збараж — збаражський, Овруч — овруцький
Д мученик — мученикський, Буг — бузький
- 5. Правильно утворено обидва прикметники в рядку**
А парубок — парубоцький, сусід — сусіцький
Б якут — якутський, Волноваха — волноваський
В Безрадичі — безрадицький, Острог — острожський
Г Прип'ять — прип'ятський, Бахмач — бахмачський

Д шляхта — шляхетський, чуваш — чуваський

6. Правильно утворено обидва прикметники в рядку

А Карпати — карпатський, чумак — чумацький

Б Бахмут — бахмутський, Кавказ — кавказький

В тюрки — тюрцький, Лохвня — лохвицький

Г киргиз — киргизський, дивак — дивакський

Д студент — студентський, ткач — ткачський

7. Правильно утворено обидва прикметники в рядку

А Магдебург — магдебурський, солдат — солдатський

Б хижак — хижачський, викладач — викладачський

В Единбург — единбурзький, матрос — матроський

Г половець — половецький, стрілець — стрілецький

Д Сиваш — сивашський, Нью-Йорк — нью-йоркський

8. Букву *ц* на місці пропуску треба писати в обох словах рядка

А представни..тво, бра..тво

Б пасічни..тво, мецена..тво

В будівни..тво, молоде..тво

Г піра..тво, парубо..тво

Д декаден..тво, звірівни..тво

9. Правильно написано всі слова рядка

А юнацький, волзький, петербурзький

Б товариський, криворізький, пражський

В козацький, солдатський, норвезький

Г грецький, молодецький, герцогський

Д запорізький, студентський, латишський

10. Немає орфографічних помилок у варіанті

А Единбурзький фестиваль, паризькі музеї

Б Магдебурзьке право, французькі парфуми

В волоський горіх, Гринвіцький меридіан

Г язичницькі вірування, Запорожська Січ

Д чеський кришталь, казахські традиції

11. Правильно написано всі слова рядка

А добродійство, боягузтво, отроцтво

Б панство, агенство, підлабузництво

В гетьманство, птахство, громадство

Г рабство, лицарство, гайдаматство

Д юнацтво, жебракство, чаклунство

12. Правильно написано всі слова рядка

А студенство, мистецтво, просвітництво

Б братство, стрілецьство, будівництво

В пасічництво, жіноцтво, свідотство

Г чиновництво, ворожбитство, сиріцтво

Д слідство, кролівництво, кравецтво

13. Правильно написано обидва слова рядка

А Рівненщина, Прилуччина

Б Гуцульщина, козатчина

В кріпачина, Бойківщина

Г Лемківщина, Донецчина

Д Франківщина, Золочівщина

14. Орфографічну помилку допущено в рядку

А солдатчина, Сіверщина

Б гайдаматчина, Волощина

В рекрутчина, Миргородщина

Г шляхетчина, Уманщина

Д воячина, Звенигородщина

15. Орфографічну помилку допущено в рядку

А Туреччина, Галичина, Черкащина
Б Вінничина, Німеччина, Житомирщина
В Одещина, Хмельниччина, Харківщина
Г Словаччина, Збаражчина, Дрогобиччина
Д Луганщина, Сумщина, Острожчина

16. Літеру ч на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А торі..ній, ві..ний, пшени..ний
Б ля..но, залізни..ний, ру..ниця
В міся..ний, дові..ний, соня..ник
Г безпе..ний, яє..ний, моло..ний
Д соня..ний, шту..ний, серде..ний (нещасний)